

Alternantie en verbale monosemie. Case study: de valentie van *WISSEN*

door

Ann COENE

Summary

This paper is a case study of the valency of the German verb *wissen* 'to know'. The analysis is based on a descriptive model which combines the lexical theory of basic core meaning with a syntactic theory of alternation. Integrating these two theories into a unified model serves two purposes. Firstly, it is argued that variable valency patterns can be explained as a structured paradigm on the level of *langue*. On this level, the most frequent pattern in a corpus can be regarded as the basic structure underlying different alternation types. The alternations may be purely structural or – if the syntactic alternations correspond to changes in the standard reading of the verb – structural-semantic. Secondly, the basic meaning of the verb turns out to be analysable by means of paradigmatically arranged meaning elements. Thus, the analysis shows that lexical and syntactic structures are mutually determined. The case study supports the view that both the paradigmatic and the syntagmatic meanings of valency bearing elements are interrelated in a structured, non-arbitrary way. It offers both theoretical insights as to which types of structural-semantic regularities determine variable valency patterns, and practical ideas for the lexicography of valency bearing elements.

1. INLEIDING

Dit artikel kadert in de valentietheorie die de relatie tussen vorm en inhoud als studieobject heeft. Als centraal onderdeel van de dependentietheorie, waarvan de kernidee is uiteengezet in het postuum verschenen werk *Éléments de syntaxe structurale* van Lucien Tesnière (1959), kan de valentietheorie als volgt worden samengevat: het werkwoord is de centrale zinsrelator die een aantal zinsdelen aan zich kan binden.

1.1. *Vaststelling*

Bij de analyse van een werkwoord als centrale valentiedrager komt men tot de – taalsystematisch paradoxale – vaststelling dat het bilateraliteitsprincipe, d.i. de één-op-één relatie tussen vorm en inhoud, in de meeste gevallen ogenschijnlijk *niet* wordt nagekomen. In de regel komt namelijk één en dezelfde werkwoordsvorm in verschillende syntactische patronen voor. De syntactische variatie kan betrekking hebben op het aantal actanten, in dat geval is er sprake van een *kwantitatieve* valentievariatie. Naargelang het werkwoord geen, één, twee of drie complementen opneemt, wordt het respectievelijk avalent, monovalent, divalent of trivalent genoemd.

Vaker voorkomend is dat het aantal actanten van een individueel werkwoord identiek blijft, maar dat er verschillen optreden in de syntactische categorie van het complement. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat de tweede actant als afhankelijke bijzin, beknopte bijzin (in het Nederlands *te*-infinitief, in het Duits *zu*-infinitief), voorzetselvoorwerp of als naamwoordgroep wordt gerealiseerd. In dat geval spreekt men van *kwalitatieve* valentieveranderingen.

Meestal gaan deze (syntactische) valentievariaties van kwalitatieve en/of kwantitatieve aard gepaard met verschillen van interpretatieve aard, d.w.z. verschillende syntactische patronen gaan gepaard met verschillende *lezingen* of zinsinhouden.

1.2. *Hypothese*

In overeenstemming met Willems/Coene (2002) onderzoek ik in deze valentie-analyse de volgende twee postulaten:

- ten eerste dat er tussen de syntactische basisstructuur, d.i. de meest gebruikelijke en meest frequente zinsconstructie in een gelimiteerd corpus, en alle andere syntactische valentiepatronen van een centrale valentiedrager onderlinge gestructureerde relaties bestaan;
- ten tweede dat alle valentiepatronen terug te voeren zijn op één enkele homogene, uniforme kernbetekenis, die als lexicaal centrum van de verschillende syntactische valentiepatronen dient te worden beschouwd en uit paradigmatisch gefundeerde betekeniskenmerken is samengesteld.

2. DOELSTELLING EN THEORETISCH KADER

De opzet van dit artikel is een zo adequaat mogelijke valentiebeschrijving te geven van de valentiepatronen en -variaties van het divalente Duitse werkwoord *wissen*. Hierbij wil ik de syntactische basisstructuur van de centrale valentiedrager *wissen* vastleggen alsook bepalen wat de inherent lexicaal-semanticke kenmerken van de homogene kernbetekenis van het verbale lexem *wissen* zijn.

Het hier voorgestelde valentiebeschrijvingsmodel van *wissen* stoelt op de combinatie van twee theorieën (zie Willems/Coene 2002): enerzijds Pustejovskys coërcietheorie, uiteengezet in het generatieve componentieële polysemiemodel (*Generative Lexicon*, 1995) en anderzijds de – op een aantal punten aangepaste – theorie van de kernbetekenis of *Grundbedeutung* (Hjelmslev 1935; vgl. Willems 1997).

Van beide theorieën formuleer ik kort de kernidee. Het uitgangspunt van Pustejovsky's coërcietheorie is dat de inherente semantiek van het werkwoord een welbepaald complementtype selecteert, waarvan de semantiek compatibel is met de inherente betekenis van het werkwoord. Pustejovsky zegt bijvoorbeeld van de valentiedrager *to want* (1995, 115) dat het een complement selecteert dat een 'gebeurtenis' uitdrukt. Eén bepaalde syntactische vorm voldoet onmiddellijk aan dit door het werkwoord geselecteerde basiscomplement; Pustejovsky spreekt hier van een *canonical syntactic form* (1995, 132). Voor de valentiedrager *to want* is dit de afhankelijke infiniete zin zoals bijvoorbeeld in *she wants to drink (something)*. Vormen van het complement die van dit basiscomplement afwijken, passen zich indirect aan de semantiek van het werkwoord aan: deze zogenaamde gecoërcerde complementtypes krijgen de lezing die bij de betekenis van de centrale valentiedrager past doordat de semantiek van het werkwoord deze lezing van zijn complement afdwingt (of coërcert). Voor *to want* zijn dit bijvoorbeeld nominale objecten als *a beer*, *a cigarette* zoals in *she wants a beer, a cigarette*.

Pustejovsky's coërcietheorie, de idee van een semantisch basispatroon of basiscomplement, waaraan een syntactisch basispatroon gekoppeld is, en gecoërcerde complementen, is verenigbaar met de *alternantiethorie* (in de zin van L. Bloomfield) en de theorie van de *basisvalentie* (Welke 1988; Tarvainen 1979). Volgens de theorie van de *Grundbedeutung* ('kernbetekenis') kan de productie van een oneindig aantal contextafhankelijke inhouden

tot één enkele homogene, systematische basisbetekenis worden gereduceerd, die de contextafhankelijke specificiteit voorspelbaar maakt. De term 'kern- of basisbetekenis' wordt hier gebruikt in de zin van de paradigmatische betekenis die deel uitmaakt van het taalsysteem. De kernbetekenis mag niet worden verwisseld met de term *Hauptbedeutung* (vgl. Schmidt ⁴1967, 26) waarmee de meest frequent gerealiseerde lezing wordt bedoeld. Deze meest gebruikelijke lezing ligt (op het niveau van de *parole*) aan de basis van alle verschillende interpretaties van het werkwoord en noem ik daarom de 'basis- of standaardlezing'.

De combinatie van beide theoretische modellen kan een mono-seem alternantiemodel worden genoemd. Dit lexicaal-semantic gefundeerde valentiebeschrijvingsmodel kan worden beschouwd als een poging om aan te tonen dat het bilateraliteitsprincipe tussen de paradigmatische en syntagmatische betekenisstructuur wel degelijk van toepassing is. Opdat deze betekenisstructuren van verschillende aard niet met elkaar zouden worden verwisseld (cf. Helbig 1975, 40), maak ik in onderstaande valentieanalyse een duidelijk terminologisch onderscheid tussen de systematische betekenis van een lexeem, d.i. de inherente semantiek van de valentiedrager, en de lezing van dit lexeem, zijnde de interpretatie van het concrete werkwoord in combinatie met andere woorden (actanten en circonstanten) in de zin.

3. DE VALENTIE VAN WISSEN

3.1. Vastgestelde zinspatronen

Uit een totaal van 181 geanalyseerde constructies¹ met *wissen* als zinsrelator kwamen – gerangschikt volgens afname in frequentie – de volgende valentiepatronen van dit cognitieve werkwoord naar voren:

1. *wissen* + *afhankelijke (in)finiete zin*
 2. *wissen* + *naamwoord(groep)*
 3. *wissen* + *voorzetselconstituent* + [*naamwoordgroep*]²
- alsook de causativering van *wissen* (in combinatie met *lassen*):
4. *wissen lassen* + [*accusatiefobject*] + *afhankelijke finiete zin*.

1. Uit het corpus *Cosmas* (corpora.ids-mannheim.de/~cosmas/) van het *Institut für Deutsche Sprache* (IDS).

2. De vierkante haakjes wijzen op de eigenschap "facultativiteit" (d.i. mogelijkheid maar geen verplichting tot syntagmatische realisatie).

Vaste uitdrukkingen met *wissen* (zoals *Bescheid wissen; was weiß ich; wie man weiß*) worden buiten beschouwing gelaten.

Een voorbeeld van een ogenschijnlijk monovalent *wissen*-patroon werd niet aangetroffen in het corpus, maar blijkt – in tegenstelling tot het Nederlands – wel tot de mogelijkheden van de Duitse taal te behoren (vgl. 1a-b):

- (1a) Ich weiß [es] (Klappenbach/Steinitz ¹⁰1980, vol. 6, 4371)
 (1b) *Ik weet.

Daardoor kunnen bovenstaande valentiepatronen (1-4) met volgend constructietype (5) worden aangevuld:

5. *wissen* + \emptyset

In de klassieke valentiewoordenboeken (Helbig/Schumacher 1976, 300; Helbig/Schenkel 1975, 377) wordt *wissen* als divalent werkwoord beschouwd. Op basis van de kwantitatieve corpusresultaten kunnen we probleemloos bij de syntactische analyse van de traditionele valentielexicografen aansluiten: in 99% van de corpusvoorbeelden neemt *wissen* namelijk twee actanten op. De standaardvalentie van dit cognitieve werkwoord is dan ook tweeplaatsig te noemen. De semantische functie van de twee argumentplaatsen kan als volgt worden omschreven: (i) *een persoon of instantie die iets weet*, een bepaalde kennis over iets heeft (syntactisch: het subject); (ii) *datgene wat (door het subject) geweten is* (syntactisch: het direct object). De diversiteit in de formele specificatie van de tweede actant alsmede de frequentie van voorkomen van iedere mogelijke realisatievorm van het complement, vinden we in onderstaande figuren (1) en (2):

Fig. 1: Syntactische realisatie van het complement in %

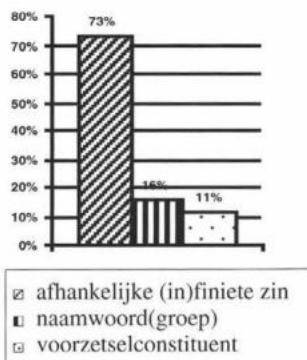

Fig.2a: Subtypes van afh. (in)fin. zinnen

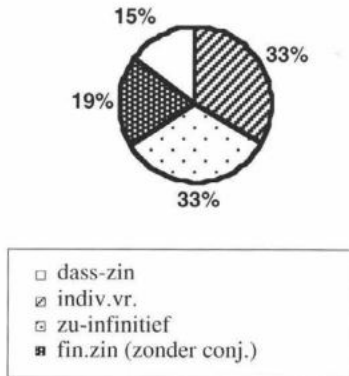
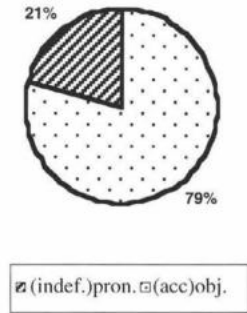

Fig.2b: Subtypes van NPs

3.2. De verschillende zinspatronen van het divalente *wissen*

3.2.1. *wissen* + afhankelijke zin

Bij het complement van *wissen* blijkt de voorkeur uit te gaan naar niet-nominale objecten. Afhankelijke inhoudszinnen komen het vaakst voor (73%). Binnen de categorie 'afhankelijke zin' is een verdere subcategoriële opsplitsing mogelijk in afhankelijke *finiete* (vraag)zinnen en afhankelijke *infiniete* zinnen, zogenaamde beknopte bijzinnen (*zu*-infinitief). Dit laatste structureel onderscheid heeft verstrekkende gevolgen voor de semantiek van het zinspatroon, d.w.z. voor de lezing van *wissen* als centrale valentiedrager (zie § 3.2.1.2.). Een andere markante "afwijking" van de basislezing doet zich ook voor bij een bepaalde realisatie van de afhankelijke *finiete* zin, met name het causatief gebruik van het werkwoord *wissen* (zie § 3.2.1.3). Alvorens deze twee zeer specifieke gebruiksvormen van *wissen* te onderzoeken, willen we eerst de basisstructuur van *wissen* van naderbij bekijken: de afhankelijke *finiete* (vraag)zin.

3.2.1.1. *wissen* + afhankelijke finiete (vraag)zin

Een eerste type van afhankelijke zin dat voorkomt als complement van *wissen* is de ingebedde vraagzin³. In het divalente zinspatroon van *wissen* kunnen dit soort ingebedde zinnen door om

3. 33% van alle afhankelijke (in)finiete zinnen.

het even welk vraagwoord worden ingeleid: *w*-woorden als *was*, *wie*, *wo*, *wer*, *welch*, enz. en de vraagzin ingeleid door *ob* behoren allemaal tot de grammaticale zinspatronen van *wissen* (zie 2a-f⁴):

- (2a) Doch man darf annehmen, daß der Fürst wohl wußte, was er tat. (Cosmas)
- (2b) Ehe ich mir jetzt einen Hund anschaffe, hätte ich gern gewußt, ob die Information richtig ist. (Cosmas)
- (2c) "Man muß wissen, wie man seine Ideen verpackt", sagt er. (Cosmas)
- (2d) Niemand hatte sie gesehen, keiner wußte, wo sie geblieben war. (Cosmas)
- (2e) Die Arbeitnehmer-Aufsichtsräte wissen auch bereits, wen sie im Auge haben... (Cosmas)
- (2f) Denn oft wissen Betroffene nicht, welche finanziellen Hilfen ihnen zustehen, welche Möglichkeiten zur beruflichen Fortbildung oder zur Umschulung existieren ... (Cosmas)

De ingebedde vraagzin met *ob* is van een hoofdzin afhankelijk waarin een wens wordt uitgedrukt (zie 2b). Indien het werkwoord niet in de conjunctief staat, is negatie noodzakelijk:

- (2g) Er wisse aber *nicht*, ob solche Präparate in der Bundesrepublik oder der DDR nur vereinzelt oder häufig gebraucht würden. (Cosmas)

In overeenstemming met Eisenberg (1994, 92) constateren we dus dat *wissen* naast finiete *dass*-zinnen ook indirecte vraagzinnen ingeleid door een *w*-woord en *ob*-zinnen als object toelaat.

Een tweede subtype van afhankelijke finiete zin wordt gevormd door de ingebedde zin al dan niet ingeleid door het onderschik-kend voegwoord *dass* (zie 3a-c):

- (3a) "Wir wissen, daß dies eine Kraftanstrengung ist", betonte Vogt. (Cosmas)
- (3b) "Und hat man Sie bestraft?", will der Redakteur wissen. (Cosmas)
- (3c) Auch Karl Kronenbuckel rauchte nicht mehr, und seine Leberwerte waren optimal, wie Omi wußte. (Cosmas)

3.2.1.2. *wissen* + infinitieve afhankelijke zin

Het valentiepatroon waarin *wissen* een beknopte bijzin (een *zu*-infinitief) als complement neemt, moet als een heel specifiek ge-

4. De zinspatronen staan volgens dalende frequentie gerangschikt.

bruik van dit werkwoord worden beschouwd. Duden (1999, vol. 10, 4538) formuleert de lezing van dit patroon als volgt: *in der Lage sein, etw. zu tun* ('in staat zijn iets te doen'); Klappenbach/Steinitz (1980, vol. 6, 4370v.) neemt ze niet op. De parafrase van de semantiek van dit valentiepatroon is bijna volledig identiek aan de standaardlezing van het modale werkwoord *können*, die in Duden (1999, vol. 5, 2214v.) als volgt geformuleerd staat: *imstande sein etw. zu tun; etw. zu tun vermögen* ('in staat zijn iets te doen'). Toch kan de constructie "wissen + *zu*-infinitief" niet zo maar door "*können* + infinitief" worden vervangen (vgl. 4a - 4b):

- (4a) Der psychiatrische Gutachter *wußte* wenig Positives über den 37jährigen zu berichten. (Cosmas) ≠
 (4b) Der psychiatrische Gutachter *konnte* wenig Positives über den 37jährigen berichten. (Cosmas)

De interpretatie van (4a) is niet dezelfde als die in (4b). Het is duidelijk dat het verschil in lezing het gevolg is van het feit dat in (4a) de cognitieve betekeniscomponent, met name de 'kennis', centraal staat, terwijl bij *können* in (4b) de handeling ook wegens externe factoren (bijvoorbeeld bijkomende informatie) onmogelijk kan zijn gemaakt. In tegenstelling tot de afzwakking van de volle betekenis van *wissen* in de collocatie "*wissen* + *zu*-infinitief", waarin het om een *cognitieve* capaciteit gaat, drukt het zuiver modale werkwoord *können* doorgaans een capaciteit uit die door subjectexterne factoren wordt bepaald. Om deze reden mag dit valentiepatroon "*wissen* + beknopte bijzin" in geen geval als synoniem van de – semantisch ruimere – modale valentiedrager *können* worden beschouwd (5a-b)⁵:

- (5a) Ihre Mitglieder *wissen* viel zu erzählen von der Verzweiflung, die Kranke überfällt, wenn die Diagnose "Krebs" feststeht, von der Zeit vor und vor allem auch nach der Operation. (Cosmas) ≠
 (5a') Ihre Mitglieder *können* viel erzählen von der Verzweiflung, die Kranke überfällt, wenn die Diagnose "Krebs" feststeht, von der Zeit vor und vor allem auch nach der Operation. (Cosmas)
 (5b) Die Landschaft freilich *wußte* Rigo sehr wohl auch realistisch zu fassen. (Cosmas) ≠
 (5b') Die Landschaft freilich *konnte* Rigo sehr wohl auch realistisch fassen. (Cosmas)

5. Dit betekent natuurlijk niet dat er zich in de onderstaande voorbeeldzinnen met "*wissen* + *zu*-infinitief" niet ook een soort "modalisering" ten opzichte van de standaardlezing van *wissen* voordoet.

3.2.1.3. *wissen lassen* + afhankelijke finiete zin

Een ander specifiek gebruik van het werkwoord *wissen* vinden we in het valentiepatroon waarin *wissen* causatief wordt gebruikt, met name in combinatie met *lassen*: *jemanden etwas wissen lassen* ('iem. iets laten weten'). De collocatie *wissen lassen* neemt in de regel een afhankelijke finiete zin (dus een tweede-graadstranslatie in de terminologie van L. Tesnière²1966) als object, zoals in (6):

- (6a) Vorschnell, wie so oft, haben deutsche Funktionäre wissen lassen, "bei uns" seien derlei Vorfälle nicht denkbar. (Cosmas)
- (6b) Anke Fuchs dagegen ließ in aller Bescheidenheit wissen, daß es mehrere qualifizierte Sozialdemokratinnen für diesen Job gebe. (Cosmas)

Als parafraze van de lezing van dit causatief valentiepatroon formuleert Duden (1999, vol. 10, 4538): *jmdn. von etwas benachrichtigen* ('iem. van iets op de hoogte brengen, inlichten'). Op het eerste gezicht lijkt deze lezing geen enkele verwantschap te hebben met de standaardlezing van *wissen*: *von etw. Kenntnis haben, über etw. unterrichtet sein* ('kennis hebben van iets, bekend zijn met iets'). De omschrijving in Klappenbach/Steinitz (1980, vol. 6, 4371), *jmdm. Kenntnis von etwas zukommen lassen* ('kennis van iets aan iem. overbrengen'), verduidelijkt dat dit causatieve gebruik in feite een soort "communicativering" is ten opzichte van de standaardlezing van *wissen*. Net als bij het specifieke gebruik in "*wissen* + *zu*-infinitief" wordt ook hier het cognitieve aspect "kennis" behouden. De geadresseerde persoon, syntactisch de constituent in de accusatief van persoon, vinden we in deze case study slechts in drie gevallen gerealiseerd, en kan bijgevolg als een facultatief object worden beschouwd. Vormelijk kan deze accusatief van persoon zowel als naamwoordgroep of als pronomen worden gerealiseerd:

- (7a) Ohne Zuschauerhöhung müßte der Verband, so ließ der Vorstand die Mitglieder wissen, zum 31. März kündigen. (Cosmas)
- (7b) Aber sie wird ihn auch wissen lassen, daß "Glasnost" und "Perestrojka" auf dem Rüstungs- und Sicherheitsgebiet weiterhin im Rückstand seien. (Cosmas)

Een dubbele accusatief (persoon + zaak) is eveneens mogelijk:

- (7c) Ich lasse Sie das Resultat der Besprechungen wissen.

3.2.2. *wissen* + naamwoordgroep

Coreferentiële accusatieobjecten of pro-forms worden heel wat frequenter gerealiseerd dan referentiële naamwoordgroepen, cf. Ágel (2000, 40v.)⁶. Eisenberg (1994, 91v.) wijst erop dat deze laatste geen uitspraak of bewering kunnen benoemen (cf. 8a). Hierbij merk ik op dat dit niet te wijten is aan het feit dat *wissen* enkel combineerbaar zou zijn met niet-deverbale nomina, wat wordt aangetoond door de voorbeelden (8b-c):

- (8a) Karl *weiß diese Meinung/diese Behauptung/diese Lüge (Eisenberg 1994: 91)
- (8b) Sie lächelte und ließ ihn eintreten: "Fragen Sie Anne: sie wird *die rechte Antwort* wissen." (Cosmas)
- (8c) Nur die Touristen selbst kamen zu selten zu Wort und ins Bild. Zweifelhafte jedoch, ob sie *eine Lösung für das Problem* gewußt hätten. (Cosmas)

Wat betreft de niet-deverbale nomina, blijkt uit voorbeelden uit Klappenbach/Steinitz (1980, vol. 6, 4371) dat de semantiek van *wissen* een voorkeur heeft voor niet-telbare nomina als object, zoals bijvoorbeeld *eine Menge, das Neueste, etwas Bestimmtes* in (9a-d):

- (9a) Er weiß *eine Menge*. (Klappenbach/Steinitz 1980, vol. 6)
- (9b) Weißt du schon *das Neueste?* (Klappenbach/Steinitz 1980, vol. 6)
- (9c) Niemand wußte *etwas Bestimmtes, Genaueres*. (Klappenbach/Steinitz 1980, vol. 6)
- (9d) Er weiß *alles mögliche*. (Klappenbach/Steinitz 1980, vol. 6)

Uit de eigen corpusanalyse blijkt dat onbepaalde voornaamwoorden (10-11), die al dan niet pro-forms zijn, veeleer dan nominale objecten de *taalnorm* zijn bij *wissen*:

- (10a) Alte Pfennigs-Basar-Hasen wissen es. (Cosmas)
- (10b) Wer es genau wissen will, dem sei H.G. Meissners Buch zum "Marketing für gemeinnützige Wohnungsunternehmen" wärmstens empfohlen. (Cosmas)
- (10c) "Woher soll ich das wissen?" (Cosmas)
- (10d) Heute redet die Gattin mit, will dies wissen und wendet jenes ein und widerspricht nicht selten sogar ihrem Mann. (Cosmas)

6. Zie fig. 2b: Binnen de syntactische categorie "naamwoordgroep" zijn er 79% pronomina en slechts 21% nominale complementen.

- (11a) Wer mehr wissen möchte, bekommt Auskunft in 69 Heidelberg, Am Hüttenbühl, Gewann 2. PS: Auch Damen sind selbstverständlich willkommen. (Cosmas)
- (11b) Er blickte ahnungsvoll zurück, erspähte Karlchen am Gartentor und wußte alles. (Cosmas)
- (11c) Und wer fachlich etwas wissen will, ist hier bestens aufgehoben. (Cosmas)

Deze onbepaalde voornaamwoorden hebben over het algemeen een kataforische functie. Vaak zijn ze een economisch plaatsvervangend element (*pro-form*) van de daaropvolgende betrekkelijke bijzin, waarin nadere informatie over het bekende wordt gegeven (12):

- (12a) Ich weiß *alles, was* du gesagt hast. (Klappenbach/Steinitz 1980, vol. 6, 4371)
- (12b) "Erstens war sie kurz, zweitens war sie unverschämt, drittens war sie völlig überflüssig und viertens enthielt sie *nichts, was* der Frager nicht schon wußte." (Cosmas)
- 12c) "Hanne glaubte ihrem Mann *alles, was* er sagte." (Klappenbach/Steinitz 1980, vol. 3, 4371)

Het pronomen *das* komt overwegend in tussenwerpsels voor, waar het als plaatsvervangend element (kataforisch, 13a-b of anaforisch, 13c) fungeert voor datgene wat in de objectzin wordt uitgedrukt. De precieze kennisinhoud wordt in de hoofdzin weergegeven:

- (13a) Eigentlich, *das* wissen die wenigsten, sind die Stadtwerke gar nicht zuständig für die Leitungen in Wohnungen. (Cosmas)
- (13b) Die Haltung des Imams in der Rushdie-Affäre, *das* wissen wir, hat den Fanatikern, die den tieferen Sinn unserer Religion nicht verstanden haben, nicht gefallen. Damit rückte die belgische Hauptstadt erneut in den Mittelpunkt der Rushdie-Affäre. (Cosmas)
- (13c) Mangelt es doch schon der Grundidee entschieden an Schärfe, Biß und vor allem Originalität: Reiche sind dekadent, Banker haben einen Knall, und viel Geld macht nicht glücklich, sondern verrückt - *das alles* wissen wir schon längst aus Dallas und Co. (Cosmas)

Anders dan bij *das*, lijkt in (14) de *pro-form es* veeleer de voorkeur te geven aan zinsoverkoepelende coreferentialiteit, zodat een ruimere context dan bij *das* vereist is om de precieze kennisinhoud te weten te komen (vgl. 13 met 14a-b):

- (14a) Los geht es am morgigen Mittwoch, 8. März. An diesen Tag ist der große Bazar von 10 bis 18 Uhr geöffnet, ebenso wie am 9. und 10. März. *Alte Pfennigs-Basar-Hasen wissen es*. Es kommt nicht darauf an, wie beim Schlußverkauf pünktlich vor Ort zu sein. An allen drei Tagen packen die emsigen Mitarbeiterinnen immer wieder neue Kisten aus. Schmankerl sind also jederzeit dabei. (Cosmas, M89/903.06990)
- (14b) Vom Gründer- und Pioniergeist der "Aufbaujahre" ist nicht mehr viel übrig geblieben. Die Genossenschaften könnten angesichts der aktuellen Entwicklungen ein wenig vom guten Marketing moderner Industriebetriebe vertragen, ohne dabei ihre Grundideen verraten zu müssen. *Wer es genau wissen will*, dem sei H.G. Meissners Buch zum "Marketing für gemeinnützige Wohnungsunternehmen" wärmstens empfohlen. (Cosmas, M89/903.08371)

3.2.3. *wissen* + voorzetselvoorwerp

Het derde type van complement bij *wissen*, de voorzetselconstituent, kan worden ingeleid door *von*, *über* of *um* (zie 15). In (15d) biedt een aaneenschakeling van twee voorzetselconstituenten tweeledige informatie:

- (15a) Der DGB-Vorsitzende Ernst Breit und andere Spitzengewerkschafter wußten nach Informationen der Bonner Tageszeitung "Die Welt" schon lange *von* der hohen Verschuldung des Handelsriesen co op. (Cosmas)
- (15b) Unter Berufung auf Geheimdienstkreise berichtete die US-Fernsehgesellschaft NBC, daß die USA seit 18 Monaten *über* die libyschen Pläne für eine Fabrik zum Bau chemischer Waffen und *von* der deutschen Verwicklung wußten. (Cosmas)
- (15c) Der alte Mann wusste *um* das Geheimnis. (Engel/Schumacher 1976, 300)
- (15d) "Allerdings", so Marcinowski, "möchte man in der Nachbarschaft der BASF gerne *mehr* wissen *über* Fragen des Umweltschutzes und was die BASF auf diesem Gebiet leistet, aber auch *über* unsere Beiträge zur Kultur und welche Bedeutung die BASF für die Region ganz allgemein besitzt". (Cosmas)

In deze kleine corpusanalyse vinden we de voorzetselconstituent ingeleid door *von* en *über* wel eens vaker – zoals in (15d) – voorafgegaan of gevolgd door een onbepaald voornaamwoord of een niet-telbaar nomen (16c). Het voorzetselvoorwerp met *über*

lijkt een postnominale (16a-c), dat met *von* een prenominale positie (16d-e) te prefereren:

- (16a) Die Tatsache, daß Laien nur wenig über Wirkstoffe und noch weniger über die Wechselwirkungen verschiedener Arzneien wissen, stellt bei der Eigenbehandlung eine große Gefahr dar. (Cosmas)
- (16b) Sowohl die DFG-VK als auch der stellvertretende Vorsitzende des Bundesjugendrings, Georg Rupa, wiesen darauf hin, daß es immer noch viele Jugendliche gebe, die nichts oder wenig über das Anerkennungsverfahren als Kriegsdienstverweigerer wüßten. (Cosmas)
- (16c) Eine ganze Reihe von Frauen wollte Genaueres über kaltgepreßte Öle wissen. (Cosmas)
- (16d) Die 23jährige sagte vor Gericht, sie habe *von diesen Deals* nichts gewußt. (Cosmas)
- (16e) Auch *von den Rettern* wisse man nichts. (Cosmas)

In bovenstaande situationele contexten kan de voorzetselconstituent inhoudelijk telkens als een soort "thematizing" ten opzichte van het onbepaald voornaamwoord of een niet-telbaar *nommen* worden beschouwd. In dat geval drukken de voorzetselvoorwerpen met *von* en *über* een *partieel* weten uit. Dit is niet mogelijk bij *wissen + um*: semantisch gezien kan de collocatie *wissen + um* enkel uitdrukken of iemand *al dan niet* van iets op de hoogte is, en niet – zoals dat bij *wissen + über/von* + onbepaald voornaamwoord het geval is – in welke mate/hoeveel iemand van iets weet. In tegenstelling tot de voorzetselconstituenten ingeleid door *von* of *über* kan *wissen + um* vanuit dit lexicaal-semantische aspect dan ook niet met een onbepaald voornaamwoord worden gecombineerd. Het gevolg van dit semantisch-structureel verschil is dat negatie bij *um* steeds door *nicht* wordt uitgedrukt, bij *von* daarentegen steeds door *nichts* (vgl. 17)⁷:

- (17a) *Er weiß nichts um ihre Sorgen/um das Geheimnis. vs.
- (17a') Er weiß *nicht/schon/bestimmt* um ihre Sorgen/um das Geheimnis. (Helbig/Schenkel 1973, 377)
- (17b) *Der alte Mann wusste nichts darum, dass auf der Insel ein Schatz vergraben war. vs.
- (17b') Der alte Mann wusste *nicht/schon/bestimmt* darum, dass auf der Insel ein Schatz vergraben war. (Helbig/Schenkel 1973, 377)

Wissen + über en *wissen + von* kunnen ook door een bijzin ingeleid door *dass* worden gevolgd. In dat geval geeft de spreker

7. Op dit onderscheid wordt in geen enkel van de traditionele valentiewoordenboeken en grote woordenboeken gewezen.

met het voorzetselvoorwerp het thema weer waarvan de precieze informatie in de bijzin wordt uitgedrukt:

- (18a) Hans weiß über Kostas, dass sein Liebingsessen Gyros ist. (Butulussi 1991, 181)
 (18b) Er wußte von ihr, dass sie kommen möchte⁸. (Butulussi 1991, 174)

Zowel Helbig/Schenkel (1973, 378) als Engel/Schumacher (1976, 300) nemen ook het valentiepatroon met voorlopig voorzetselvoorwerp op dat formeel als voornaamwoordelijk bijwoord (*davon*, *darum*) met verwijzend gebruik wordt gerealiseerd. Het voornaamwoordelijk bijwoord is plaatsvervangend element van de voorzetselvoorwerpzin, die als afhankelijkke zin fungeert (19):

- (19a) Er weiß *darum/davon*, dass die Gruppe arbeitet/ob gearbeitet wird/wer arbeitet. (Helbig/Schenkel 1973, 378)
 (19b) Er weiß nichts *davon*, dass er morgen kommen wird. (Engel/Schumacher 1976, 300)
 (19c) Der alte Mann wusste (*darum*), dass auf der Insel ein Schatz vergraben war. (Engel/Schumacher 1976, 300)

Waarom Engel/Schumacher (1976, 300) enkel het voornaamwoordelijk bijwoord *darum* als facultatief aanzien (zie ronde haakjes) en niet *davon* is onduidelijk. Het verplicht karakter van *davon* in (18b) lijkt immers duidelijk gekoppeld aan de aanwezigheid van het onbepaald voornaamwoord *nichts*; indien het rechtstreeks van *wissen* afhangt is het net zoals zijn tegenhanger *darum* in (19c) duidelijk facultatief van aard:

- (19b') Paul weiß <davon>, dass Karl morgen kommen wird.

Het voornaamwoordelijk bijwoord *darüber* komt bij *wissen* vooral in de uitdrukking *Bescheid wissen* (20a) voor. Net zoals *davon* kan ook *darüber* gradaties van kennis weergeven; *darüber* wordt ook graag met aanvullingen als *nichts*, *etwas*, *mehr (als)*, *so viel/gut wie* gecombineerd (20b-c):

- (20a) Doch keiner von unseren Bekannten weiß *darüber* Bescheid, dass ich in der KJP bin. (*Google*)
 (20b) Die deutsche Öffentlichkeit weiß *darüber* so gut wie nichts. (*Google*)
 (20c) Meine Kultur hat ihre Wurzeln in Afrika und ich weiß *darüber* so viel wie ihr, nämlich gar nichts. (*Google*)

8. Het voorzetselvoorwerp *von* heeft in deze syntactische constructie twee mogelijke lezingen. Hier wordt niet de interpretatie 'bron' bedoeld, maar 'thema'.

Het voornaamwoordelijk bijwoord *dazu* noemt in de regel een aanvulling op reeds bekende informatie. Indien *dazu* vergezeld wordt van een onbepaald voornaamwoord wordt het in de zin van '(extra informatie) daarover' gebruikt (zie 21a); geïsoleerd kan het als synoniem van 'bovendien' ('hinzu') geïnterpreteerd worden (zie 21b):

- (21a) Die Proben beginnen am 3. März. Die Proben sind jeweils am Freitag von 20 bis 21.45 Uhr im Pfarreiheim Jonschwil. Wer *Näheres dazu* wissen möchte, meldet sich bei C. Huser, Telefon 923 28 30, oder bei einem Mitglied des Chors. (Cosmas)
- (21b) Trotz enormer Wirtschaftspotenz hatte man einen Versicherungspalast nie im Sinn. Es fehlen die parvenühaften Attitüden der Branche. Man muß *dazu* wissen, daß ein paar Pastoren die HUK gegründet hatten. (Cosmas)

4. ALTERNANTIETYPES EN VERBALE MONOSEMIE

4.1. *Het syntactisch basiscomplement en zijn alternanten*

Op basis van de statistische corpusresultaten is het zinvol het divalente valentiepatroon met afhankelijke finiete (vraag)zin als de syntactische *basisrealisatie* van *wissen* te beschouwen. De andere constructietypes kunnen *alternanties* van dit basistype worden genoemd. In overeenstemming met Pustejovskys coërcietheorie (1995, 113), toegepast op een ander werkwoord van cognitie (*glauben*) in Willems/Coene (2002), neem ik tussen de divalente syntactische structuur

Actant_{Nom} — Actant_{finiete afhankelijke (vraag)zin}

en de andere formele specificaties van het complement bij *wissen* dan ook gestructureerde relaties aan. Binnen het basiscomplement bestaat de voorkeur voor finiete *bijzinnen* (66%) en niet voor afhankelijke zinnen met hoofdzinwoordvolgorde (15%). De frequentie van de finiete *dass*-zin en de indirecte *vraagzin* is dezelfde (telkens 33%). De hoge frequentie van het aantal indirecte *w*-zinnen is typerend voor *wissen*.

De andere complementtypes kunnen *formeel* als het resultaat van een alternantie, d.w.z. een *syntactische* operationalisering, ten opzichte van het basiscomplement worden beschouwd. Zo kan bij de "naamwoord(groep)" als object van een echte "pronominalisering" worden gesproken. Onbepaalde voornaamwoorden en pro-

forms zijn typerend voor deze syntactische categorie. “Nominalisering” is het minst frequente alternantietype in het zinspatroonparadigma van *wissen*⁹. Iets vaker voorkomend dan het coërcietype “nominalisering” is de – bij werkwoorden vaak voorkomende – “prepositionalisering”, *wissen über, von, um*. Verder kunnen binnen de syntactische realisatie van het complement als afhankelijke zin nog twee subtypes worden onderscheiden: “inifinitionalisering” en “causativering”, d.i. de collocatie *wissen lassen*.

4.2. Inhoudelijke specificatie van het complement

Typerend voor objectzinnen is dat ze inhoudszinnen zijn die een waarheidsbepalende kern bevatten. Deze inhoudelijke specificatie geldt eveneens voor de subtypes van de “afhankelijke zin”, met name de “inifinitionalisering” en “causativering”. Toch hebben beide syntactische subtypes verstrekkende gevolgen voor de zinsbetekenis (cf. § 3.2.1.2. en 3.2.1.3.): het divalent patroon “*wissen + zu*-inifinitief” kan semantisch als “modalisering” worden beschouwd, terwijl de semantische functionaliteit van het syntactisch alternantietype “causativering” een “communicativering” kan worden genoemd. In de collocatie “*wissen lassen + afhankelijke finiete zin*” wordt namelijk datgene wat het subject weet (syntactisch: het direct object) aan iemand (syntactisch: de accusatief van persoon) meegedeeld. In beide gevallen geldt dat de cognitieve betekeniscomponent niet volledig verloren gaat.

Het syntactisch alternantietype “prepositionalisering” is semantisch gezien een soort “thematisering” ten opzichte van het onbepaalde voornaamwoord of niet-telbaar nomen dat aan de voorzetselconstituent voorafgaat of erop volgt. Dit onbepaalde voornaamwoord of niet-telbaar nomen kan al dan niet syntactisch gerealiseerd worden (cf. § 3.2.3).

Opmerkelijk voor referentiële nominale objecten (zie 16a-d) als *die rechte Antwort, die Lösung für das Problem*, is dat ze niet weergeven *wat* de kennis precies inhoudt (Eisenberg 1994, 93). Dit is anders bij het basiscomplement, dat een ‘propositie’ vormt, waar de lexicaal-semantische invulling over het algemeen specifiek is doordat de kennisinhoud zelf wordt uitgedrukt.

9. Dit gegeven is een argument ten gunste van de stelling dat translaties (Tesnière 1966, 182 en 239) of substantieequivalenten (Ágel 2000, 40) wel eens een belangrijkere rol zouden kunnen spelen in het syntagmatisch valentiepotentieel van werkwoorden van cognitie dan substantieven (zie Willems/Coene 2002).

4.3. Toepassing van de alternantietheorie op de valentielexiconografie

Door het vastleggen van een syntactisch *basiscomplement*, waaraan bepaalde alternantietypes vasthangen, wordt duidelijk dat de variabiliteit in de valentiepatronen niet ongeordend is maar veeleer een gestructureerd zinspatroonparadigma vormt (zie § 4.1 en § 4.2). Dit gestructureerd geheel aan syntagmatisch valentiepotentieel kan als volgt worden voorgesteld:

• BASISVALENTIE	
formeel:	afhankelijke finiete (vraag)zin
inhoudelijk:	'kennis hebben van het bestaan van iets'
• ALTERNANTIETYPES	
STRUCTUREEL (met behoud van de basislezing)	
<i>pronominalisering</i>	
<i>prepositionalisering</i>	
<i>nominalisering</i>	
STRUCTUREEL-SEMANTISCH (met wijziging van de standaardlezing)	
<i>infinitionalisering</i> : kans zien, erin slagen	
<i>causativering</i> : iemand op de hoogte brengen van iets, meedelen	

Fig. 3: Basisvalentie en alternantie

Een valentiebeschrijving als in figuur 3, die van de alternantievisie gebruik maakt, accentueert de volgende – voor het valentiesysteem belangrijke – aspecten: (i) tussen de basisstructuur en de afgeleide vormen ervan zijn er onderlinge structureel(-semantische) relaties. De variabiliteit van de valentiepatronen kan dan ook als een geordend, met name een door regels af te leiden, zinspatroon-paradigma worden opgebouwd en is niet zomaar lukraak; (ii) de standaardlezing van *wissen* geldt voor alle alternantiehoofdtypen van het complement (“pronominalisering”, “prepositionalisering” en “nominalisering”), niet voor de translatie-subtypes, maar de relaties blijven grotendeels transparant; (iii) specifieke gebruikswijzen van het werkwoord *wissen* als centrale valentiedrager vallen onmiddellijk op. De woordenboekgebruiker stelt het onderscheid tussen de veel voorkomende basislezing van *wissen* ('kennis hebben van het bestaan van iets') en de daarvan afgeleide, gemarkeerde lezingen in het geval van “infinitionalisering” en “causativering” onmiddellijk vast¹⁰.

10. De standaardlezing komt in 75 % (135 van 179 voorbeelden) van het divalente zinspatroon-paradigma voor. De “gemarkeerde” subtypes, de causatieve lezing (*wissen lassen*: 6%)

4.4. *De homogene kernbetekenis van wissen*

Het feit dat één enkele standaardlezing ook bij alle alternanties zo frequent voorkomt is een argument ten gunste van de hypothese van het bestaan van een lexicaal-semanticke homogene kernbetekenis. In Willems/Coene (2002) werd er reeds op gewezen dat de kernbetekenis of de inherente betekenis van een werkwoord (als *lexeem*) echter niet met zijn syntagmatisch potentieel mag worden verwisseld. Het vastleggen van de kernbetekenis van *wissen* is een metatalige aangelegenheid die zich duidelijk onderscheidt van de parafraseringen van de klassen van lezingen in het zinspatroon-paradigma. Dat betekent concreet dat de systematische betekenis van een valentiedrager paradigmatisch moet worden bepaald, d.w.z. op basis van functioneel-semanticke opposities van lexicale aard. Tussen een groot aantal Duitse werkwoorden van cognitie zijn er subtiele verschillen in betekeniskenmerken.

Voor de afbakening van de inherente betekenis van *wissen* ten opzichte van lexicaal-verwante werkwoorden van cognitie, bijvoorbeeld het werkwoord *glauben* zoals geanalyseerd in Willems/Coene (2002), blijken de volgende typerende betekeniskenmerken van belang te zijn:

- 1) de activiteit drukt een hoge zekerheid/overtuiging uit ten opzichte van de waarheidswaarde van de objectzin (\neq *glauben*);
- 2) de gehele zinsinhoud heeft een hoge objectiviteitsgraad (\neq *glauben*);
- 3) de activiteit drukt een toestand uit (\neq *glauben*);
- 4) de relatie tussen de referenten van het subject en object stoelt op cognitie (\neq *glauben*);
- 5) het object noemt een kennis, die vast "verankerd" is in de psyche van het subject (\neq *glauben*);
- 6) de bron van de kennis is "subjectextern" (\neq *glauben*);
- 7) het object van de activiteit heeft in de regel betrekking op een feit of een zaak¹¹ (\neq *glauben*).

Bij de afbakening van de systematische betekenis van *wissen* ten opzichte van andere cognitieve werkwoorden speelt het eerste kenmerk, een gradueel scala van zekerheid betreffende de 'propositie', een beduidende rol. Wanneer men zegt *ich weiß, dass*, geeft

en de "modale" lezing (*wissen* + *zu*-infinities: 14%), zijn samen goed voor een vijfde van de corpusvoorbeelden.

11. Heeft het object betrekking op personen, dan wordt het in principe door een relatiefzin gevolgd, zoals in: "Ich weiss jemanden, der dir helfen kann."; "Oder wer weiss jemanden, der eine zu vermieten hat?" (*Google*).

men iemand zijn woord (cf. Austin 1970, 99 *apud* Butulussi 1991, 95). Heel wat minder zeker is de spreker over de waarheid van de objectzin bij het gebruik van het werkwoord *glauben* of *denken*. Nog grotere twijfel drukt de valentiedrager *vermuten* uit.

Het tweede kenmerk, de objectiviteitswaarde van de hele zinsinhoud, staat in nauwe samenhang met het eerste kenmerk, m.n. de zekerheid die het subject aangaande de waarheid van zijn uitspraak heeft. De recipiënt gaat er bij *weten* van uit dat het subject in zijn mededeling 'objectiviteit' nastreeft. Deze veronderstelling is gebaseerd op het feit dat de spreker met het fenomeen bekend is, omdat hij het ten volle heeft "geïnterioriseerd" (zie 5). Hiermee bedoel ik dat – reeds voor het spreekmoment – de kennis volledig "verwerkt" is en als het ware in het geheugen/de psyche van het subject gegrift staat. Het gevolg hiervan is dat de cognitieve activiteit *wissen* kan ontstaan zonder dat er een denkproces of geloven aan voorafgaat (zie 3). Dit gebrek aan een voorafgaand cognitief proces beschouwt Eisenberg (1994, 93) overigens als een argument ten gunste van de hypothese dat *wissen* fundamenteeler is dan *glauben*, en niet omgekeerd: niet uit hetgeen men gelooft ontstaat datgene wat men weet, maar omgekeerd zou het *glauben* gefundeerd zijn in het *wissen*.

Het vierde kenmerk betreft de houding van het subject ten opzichte van het object. Bij *wissen* is de relatie subject-object afstandelijk, in zekere zin minder gevoelsmatig dan bij *glauben*. Die verschillende instellingen van het subject duid ik aan met de betekenissenkenmerken [cognitief] vs [emotief]. Het kenmerk [cognitief] staat in nauwe samenhang met de semantische restrictie beschreven onder (6): McCawley (1978, 274 *apud* Butulussi 1991, 102) maakt een onderscheid tussen 'intellectuele kennis', waarbij de bron van de kennis buiten het subject ligt, en 'innerlijke kennis', die – zoals bij *glauben* – subjectintern is¹². De inhoudelijke specificatie ('intellectuele kennis') van het complement *wissen* draagt ertoe bij dat het subject een minder emotieve instelling ten opzichte van de 'propositie' heeft dan bij de 'innerlijke kennis', die een nauwere band tussen subject en object doet ontstaan, omdat ze vanuit het subject zelf komt¹³.

12. "Internalized knowledge" omschrijft McCawley (1978, 274) als: "the process of Ego's becoming aware of the existence of something inside himself (e.g. an idea/belief)": "intellectual knowledge" als "the process of Ego's acquiring a piece of new information through an external source".

13. In overeenkomst met Butulussi (1991, 102) verbind ik het kenmerk [emotief] met [innerlijke kennis] en [cognitief] met [intellectuele kennis], maar ik ben het niet eens met haar definitie van de kenmerken [emotief]/[cognitief] (Butulussi 1991, 102), omdat ze in tegen-

Het spreekt voor zich dat deze paradigmatische kenmerken-analyse nog verder moet worden gespecificeerd. Voor een gedetailleerde opstelling van semantische opposities is een corpusonderzoek van andere werkwoorden uit het woordveld van cognitieve werkwoorden noodzakelijk. Daarnaast kunnen (in het geval van *wissen lassen*) ook verba dicendi de formulering van inherent semantische kenmerken verrijken. Toch kunnen we uit de bovenstaande analyse reeds afleiden dat de lexicaal-semantische, paradigmatisch gefundeerde kenmerken niet los te koppelen zijn van het syntagmatisch potentieel van het werkwoord *wissen*. Bij de bepaling van de kernbetekenis blijkt het dan ook van groot belang te zijn de relaties tussen de drie betekenis-niveaus (cf. Butolussi 1991, 23 en Koch 1991, 280v.) – nl. inherent-lexicale kenmerken, semantische restricties en grammaticale regels – zorgvuldig te beschrijven. Aan de inherent-lexicale woordbetekenis van *wissen* hangt immers een syntagmatisch betekenisniveau vast, waarin formeel-semantische kenmerken van het type actant op hun beurt de kernbetekenis van de zinsrelator delimiteren. We komen dus tot de vaststelling dat lexicon en structuur elkaar wederzijds determineren (cf. Willems/Coene 2002: paradigmatische kenmerken van een werkwoordelijk lexeem bepalen het bindingspotentieel en zodoende de structurele mogelijkheden van een werkwoordsvorm als zinsrelator en vice versa). Tussen de inherent-lexicale kenmerken van het lexeem (cf. 1-3) en zijn syntagmatische betekenisrelaties (cf. 4-7), waartoe semantische restricties behoren (cf. 5-7), blijkt er een dialectische samenhang te zijn.

5. BESLUIT

Op basis van de toepassing van het lexicaal-semantisch gefundeerd monoseem alternantiemodel op de valentiepatronen van *wissen* kunnen we vaststellen dat het bilateraliteitsprincipe zowel op de paradigmatische als op de syntagmatische betekenisstructuur van toepassing is. Er is namelijk een één-op-één relatie tussen de inherente betekenis van het verbale lexeem en zijn basisvorm (met afgeleiden) op het niveau van het taalsysteem enerzijds én tussen de verschillende lezingen van het werkwoord als valen-

spraak zijn met McCawleys kennistypes. In deze bijdrage wordt het kenmerk [emotief] in de zin van Kiparsky/Kiparskys "emotieve complementen" (1974, 292v.) gebruikt; d.w.z. [emotief] geeft weer dat het werkwoord een subjectieve, emotionele of evaluatieve reactie ten opzichte van de propositie uitdrukt.

tiedrager en de variabiliteit in syntactische structuren op syntagmatisch niveau anderzijds. Voor de valentielexicografie is het een belangrijk gegeven dat de variabiliteit in valentiepatronen niet lukraak, maar als een – door het taalsysteem en door de norm – *gestructureerd* geheel wordt weergegeven. Op die manier krijgt de valentiewoordenboekgebruiker inzicht in de specifieke opbouw van syntactische en semantische valentiemechanismen, te meer daar de eigenlijke valentierealisaties op het niveau van de *parole* op deze wijze tot op zekere hoogte voorspelbaar worden. Dankzij dit inzicht zou de inspanning die moet worden geleverd om de syntaxis van een taal te verwerven aanzienlijk kunnen worden gereduceerd.

6. BIBLIOGRAFIE

- Ágel, Vilmos (2000). *Valenztheorie* (Narr Studienbücher). Tübingen: Narr.
- Butolussi, E. (1991): *Studien zur Valenz kognitiver Verben im Deutschen und Neugriechischen*. Tübingen: Niemeyer. (LA 262)
- Coene, Ann (2001). Review van Vilmos Ágel: *Valenztheorie*, in: *Logos and Language. Journal of General Linguistics and Language Theory* 2001, vol. II:1, 61-65.
- Duden (³1999). *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*, vol. 10. Mannheim: Dudenverlag.
- Eichinger, Ludwig M./Eroms, Hans-Werner (eds.) (1995). *Dependenz und Valenz* (Beiträge zur germanistischen Sprachwissenschaft 10). Hamburg: Buske.
- Eisenberg, Peter (³1994). *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart: Metzler.
- Engel, Ulrich/Schumacher, Helmut (1976). *Kleines Valenzlexikon deutscher Verben*. Tübingen: Narr.
- Engel, Ulrich (1980). "Fügungspotenz und Sprachvergleich. Vom Nutzen eines semantisch erweiterten Valenzbegriffs für die kontrastive Linguistik", in: *Wirkendes Wort* 30, 1: 1-22.
- Falkenberg, Gabriel (ed.) (1989). *Wissen, Wahrnehmen, Glauben: Epistemische Ausdrücke und propositionale Einstellungen*. Tübingen: Niemeyer.
- Helbig, Gerhard/Schenkel, Wolfgang (1973). *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB.
- Helbig, Gerhard (1975). "Valenz und semantische Merkmalanalyse", in: *Linguistische Arbeitsberichte* 11, 40-47.
- Kiparsky, Paul/Kiparsky, Carol (1974). "Fact", in: Kiefer, Ferenc/Perlmutter, David (eds.) (1974): *Syntax und generative Grammatik*, vol. 1, 257-301. Frankfurt: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion.

- Klappenbach, Ruth/Steinitz, Wolfgang (¹⁰1980). *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, vol. 6. Berlin: Akademie Verlag.
- Koch, Peter (1991). "Semantische Valenz, Polysemie und Bedeutungswandel bei romanischen Verben", in: Koch, Peter/Krefeld, Thomas (eds.) (1991): *Connexiones Romanicae. Dependenz und Valenz in romanischen Sprachen*. Tübingen: Niemeyer. (LA 268)
- Pustejovsky, James (1995). *The generative Lexicon*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Schmidt, Wilhelm (⁴1967). "Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung", in: *Schriften zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 7, 1-130.
- Schumacher, Helmut (1990). "Konzeptionelle Überlegungen zur Neubearbeitung des 'Kleinen Valenzlexikons deutscher Verben'", in: *Muttersprache* 100, 128-139.
- Storrer, Angelika (1992). *Verbvalenz: theoretische und methodische Grundlagen ihrer Beschreibung in Grammatikographie und Lexikographie*. Tübingen: Niemeyer. (RGL 126)
- Tarvainen, Kaveli (1979). *Dependenzuelle Satzgliedsyntax des Deutschen. Mit sprachgeschichtlichen Erläuterungen*. Oulu: Oulun Yliopisto.
- Tesnière, Lucien (²1966). *Éléments de syntaxe structurale*. Préface de Jean Fourquet, Paris: Klincksieck.
- Welke, Klaus/Meinhard, Hans-Joachim (1974). "Valenzstruktur und Konstituentenstruktur", in: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Ges.-Sprachw. R.* 23, 259-265.
- Welke, Klaus (1988). *Einführung in die Valenz- und Kasustheorie*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Willems, Klaas (1997). *Kasus, grammatische Bedeutung und kognitive Linguistik*. Tübingen: Narr. (TBL 427)
- Willems, Klaas/Coene, Ann (2002). *Argumentstruktur, verbale Polysemie und Koerzion*, in: Fischer, Klaus/Roe, Ian (eds.) (2002): *Valency in Practice*. Bern etc.: Lang (in druk).
- Zaima, Susumu (1987). "'Verbbedeutung' und syntaktische Struktur", in: *Deutsche Sprache*, 15, 35-45.